

Tomas Berglund

Viljan att förvärvsarbeta efter en lotterivinst

Artikeln undersöker människors vilja att förvärvsarbeta efter en lotterivinst. Vid sidan av lotterivinstens storlek visar analyserna att arbetets värde för individen, förväntningar om ledighet från den sociala omgivningen (familj, vänner), samt social bekräftelse i arbetet har effekter på individens beslut. Dessa resultat diskuteras utifrån ett policyperspektiv, där en ensidig fokusering på ekonomiska incitament för viljan att förvärvsarbeta ifrågasätts.

Människors drivkrafter bakom förvärvsarbete är en fråga som återkommande brukar diskuteras. Ett skäl till intresset är bland annat tron att framför allt socialförsäkringssystemens utformning kan få konsekvenser för individers deltagande i förvärvsarbete. Bland nationalekonomer finns synsättet att arbetsviljan är en konsekvens av en rationell kalkyl, där fritid vägs mot möjligheten av den

konsumtion av varor och tjänster som arbetsinkomsten innebär (Björklund med flera 2000). Ersättningar från olika socialförsäkringar kan få konsekvenser för denna kalkyl. Men inom andra samhällsvetenskaper, till exempel bland sociologer och psykologer, har man en bredare

syn på vad som påverkar viljan till förvärvsarbete och påpekar en rad olika psykologiska och sociala faktorer, vilket gör utfallet av individens kalkyl tämligen komplext (Gill 1999).

Tänk scenariet att en förvärvsarbetande individ plötsligt får tillgång till en större summa pengar, till exempel genom ett arv eller en lotterivinst. Vad skulle hända med dennes vilja att arbeta? Ett sådant scenarium skulle göra det möjligt att undersöka frågor om drivkraften bakom förvärvsarbete. Är människors arbetsvilja endast en konsekvens av den ekonomiska nyttan av arbete? Finns andra sociala och psykologiska faktorer som kan upprätthålla arbetsviljan även efter en storvinst? Och relativt sett, hur viktiga är i så fall dessa jämfört med den ekonomiska drivkraften?

Tomas Berglund är forskare och lärare vid Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
Tomas.Berglund@sociology.gu.se

I denna artikel ska jag undersöka dessa frågeställningar genom att studera hur lotterivinnarens vilja att arbeta påverkas av storleken på lotterivinsten och av några psykologiska och sociala aspekter av deras situation vid och efter lotterivinsten. Det empiriska datamaterial som ska användas kommer från en enkät som skickades till storvinnare av Triss eller Kombilotteriet mellan 1994 och 2005.

Lotterivinster och viljan att förvärvsarbeta

Betydelsen av en lotterivinst för viljan att arbeta har intresserat forskningen tidigare. För det första finns ett antal studier som använder en hypotetisk så kallad lotterifråga (eller postulerar ekonomiskt oberoende på annat sätt) för att studera människors arbetsmoral (Gallie & White 1993, Halvorsen 1997, Morse & Weiss 1955, MOW 1987). För det andra finns det studier gjorda på faktiska vinnare, där man undersökt deras fortsatta deltagande i förvärvsarbete (Arvey med flera 2004; Furåker & Hedenus 2007; Hedenus 2009 kommande; Imbens med flera 1999; Kaplan 1978, 1985, 1987; Smith & Razzell 1975). Dessa studier pekar på att deltagandet i förvärvsarbete har ett negativt samband med vinstsummans storlek: man slutar eller minskar sin tid i arbete ju större lotterivinst som man fått.

Få av dessa studier har dock på ett systematiskt sätt prövat betydelsen av icke-ekonomiska faktorer för lotterivinnarens vilja att förvärvsarbeta. Vissa resultat tyder på att det finns psykologiska och sociala faktorer med betydelse för individens kalkyl. Arvey med flera (2004) visar att viljan att förvärvsarbeta påverkas av hur betydelsefullt och centralt individen uppfattar att arbetet är i hennes liv. Detta antyder att arbetet kan innefatta värden som inte direkt går att översätta i ekonomiska termer. I två nordiska studier av vinnare (Eckblad & von der Lippe 1994, Falk & Mäenpää 1999) som fokuserar mer på psykologiska och sociala konsekvenser av lotterivinsten betonas att vinnarna ofta har en stark vilja att förbli den de var innan vinsten och behålla sina sociala relationer. Ett fortsatt deltagande i arbetslivet kan vara ett sätt att upprätthålla sin sociala förankring.

Nyare forskning av Furåker och Hedenus (2007) samt Hedenus (2009, kommande) har studerat i vilken grad storvinnare på lotteri fortsätter att förvärvsarbeta efter att de vunnit. Resultaten visar att 11 procent helt har slutat arbeta. En något större andel, närmare 16 procent, har valt att minska sin arbetstid, medan den största andelen, 23 procent, har tagit obetald ledighet från sitt arbete. Vinstsummans storlek har i deras analyser ett positivt samband med de sistnämnda förhållningssätten, men har inte någon signifikant effekt på att man slutat förvärvsarbeta.

Genomgången av den tidigare forskningen ger för handen att vinstens storlek har en betydelse för individens vilja att arbeta. Ju större vinst desto större sannolikhet att individen har minskat sin tid i förvärvsarbete. Däremot är forskningen inte helt samstämmig om vinstens storlek också innebär en ökad sannolikhet att helt sluta förvärvsarbeta. Vad gäller betydelsen av sociala och psykologiska

faktorer på vinnarnas deltagande i förvärvsarbete efter en lotterivinst är de inte speciellt klarlagda. Denna artikel kommer att använda samma empiriska material som Furåker och Hedenus forskning. Jämfört med deras perspektiv kommer ett mer explicit socialpsykologiskt perspektiv att anläggas här, samt en annan och mer generell beroende variabel om tid i förvärvsarbete att användas. I de följande avsnitten utvecklas teoretiska perspektiv och några hypoteser utvinns.

Viljan att arbeta ur ett ekonomiskt perspektiv

Hur skulle nationalekonomisk teori se på individers vilja att arbeta efter en lotterivinst? Den ekonomiska utgångspunkten är att individens handlande på en marknad styrs av hennes preferenser. Eftersom individen har begränsade resurser tvingas hon till valsituationer där preferenserna vägs mot varandra för att finna ett optimalt utfall, det vill säga den största möjliga nyttan. På arbetsmarknaden ställs preferenserna för två olika "varor" mot varandra: den relativa nyttan av konsumtionsvaror visavi den relativa nyttan av fritid (Björklund med flera 2000). Konsumtionsvaran är helt enkelt någon vara (eller tjänst) som individen måste köpa för att den ska kunna konsumeras. Vad gäller "fritid" är denna vara mer ospecifik och står för aktiviteter utanför förvärvsarbete (till exempel vila). Kalkylen som genomförs av individerna är således att väga kvantiteten konsumtionsvaror mot kvantiteten fritid för att finna en optimal mix.

Det finns dock restriktioner för denna kalkyl. Individen måste ta hänsyn till marknadslönens storlek, priserna på konsumtionsvarorna samt tillgången på arbetsfria inkomster. Detta är restriktioner som individen själv inte direkt kan påverka. De faktorer som däremot kan varieras är storleken på konsumtionen av konsumtionsvaror, samt hur mycket tid som individen lägger på förvärvsarbete (det vill säga icke-fritid). Enligt teorin kommer individen att variera dessa faktorer för att optimera utfallet i förhållande till hennes konsumtions- och fritidspreferenser.

Vilka konsekvenser kan då en spelvinst förväntas ha på individens kalkyl? En spelvinst kan ses som en arbetsfri inkomst. Om denna komponent blir större, så ökar för det första den totala nyttan för individen. Hon kan därigenom både öka sitt konsumtionsutrymme och sin fritid. Samtidigt minskar det relativa värdet av arbetsinkomsten eftersom det relativa priset på fritid minskar. Då fritid betraktas som en så kallad normal vara är den förväntade effekten av en spelvinst att individen vill lägga mindre tid på betalt arbete. Utifrån detta teoretiska resonemang och den tidigare forskningen av lotterivinnare är följande hypotes mycket rimlig.

H1: Sannolikheten för konsumtion av fritid ökar med storleken på lotterivinsten.

Viljan att arbeta ur psykologiska och sociologiska perspektiv

Ekonomisk teori pekar således på att valet mellan arbete och fritid är en funktion av en rationell kalkyl, där konsumtionsutrymmet vägs mot fritid. Om en spelvinst tillkommer i kalkylen minskar värdet av att lägga tid på förvärvsarbete och individen kommer att öka sin konsumtion av fritid. Men detta perspektiv renodlar dock bara en form av mekanism som förklaring, nämligen den rationella kalkylen. Utifrån sociologiska och psykologiska perspektiv kan andra mekanismer också vara verksamma i valet mellan arbete och fritid, som går i samma riktning eller motverkar utfallet av kalkylen. Här kommer att fokuseras på tre möjliga faktorer: arbetets egenvärde, omgivningens sociala förväntningar och social bekräftelse i arbetet.

Med arbetets egenvärde åsyftas hela tankegodset från Max Weber och framåt att förvärvsarbetet i sig kan utgöra en självständig drivkraft och egenvärde för individen snarare än att arbetet skapar sekundär nytta genom konsumtionsutrymmet. Detta resonemang ligger nära begreppet arbetsmoral där arbetet får sitt värde genom att det finns en normativ förväntan från den sociala omgivningen som kan internaliseras som en plikt känsla hos individen (Bauman 1998, Halvorsen 1997). Sådana normativa föreställningar kan gå emot själva förutsättningarna för den ekonomiska kalkylen eftersom de innebär uppskjuten behovstillfredsställelse i förhållande till både varukonsumtion och fritid. Arbete har i stället ett värde i sig själv för individen vilket bör ha en dämpande effekt på konsumtionen av fritid.

H2: Sannolikheten för konsumtion av fritid minskar ju starkare förvärvsarbetet ses som ett värde i sig.

Men det finns också andra former av sociala förväntningar om arbete, konsumtion och fritid som den sociala omgivningen, till exempel familj, vänner eller media, ger uttryck för. En sådan populärkulturell förväntan kan vara att en lotterivinst bör utnyttjas till att man arbetar mindre och mer ägnar sig åt annat (Binde 2007). Även sådana förväntningar kan ha ett starkt inflytande på individens val genom de skamkänslor inför betydelsefulla andra i omgivningen som ett brott mot förväntan kan leda till (Giddens 1991). Om förväntan är att individen bör vara ledig mer efter en lotterivinst, så kan det således finnas ett starkt socialt tryck för ökad konsumtion av fritid.

H3: Sannolikheten för konsumtion av fritid ökar ju starkare förväntningar om fritid som den sociala omgivningen ger uttryck för.

För individen kan en grupp eller ett socialt sammanhang där man bekräftas och får erkännande vara mycket meningsfullt och värdefullt. Arbetskamraterna och

arbetsplatsen är ett socialt sammanhang som kan ge bekräftelse och socialt stöd (Karasek och Theorell 1990). Detta perspektiv betonar att det kan finnas belöningar i själva arbetet som kan vara motiverande för individen i valet mellan arbete och fritid (se Jahoda 1982). Härigenom kan arbete också ses som en form av konsumtion av nyttigheter vilket komplicerar individens nyttokalkyl (du Gay 1996). En ytterligare faktor i valet mellan arbete och fritid kan således vara det faktum att arbete i sig kan utgöra en belönande aktivitet genom att man erhåller social bekräftelse, vilket kan ha en motverkande effekt på valet av fritid över arbete vid en lotterivinst.

H4: Sannolikheten för konsumtion av fritid minskar i ett socialt bekräftande arbete.

Material och metod

Denna studie bygger på en enkät som i oktober 2005 sändes till storvinnare av Triss eller Kombilotteriet. Med storvinnare avses personer som någon gång mellan 1994 och 2005 vunnit mer än 500 000 kronor. Svenska Spel har ett adressregister över dessa vinnare eftersom storvinsterna i Triss dras i ett TV-lotteri vilket gör vinnarna offentliga och Kombilotteriet är ett prenumerationslotteri där adressatens uppgifter finns registrerade. I registret fanns totalt 765 individer. Av dessa bortföll 32 personer, till exempel på grund av dödsfall. Enkäten mottogs av 733 individer i registret och av dessa besvarade sedan 57 procent enkäten. Svandsandelen är i ett internationellt perspektiv tämligen hög för denna typ av undersökningspopulation. I de studier som refererats ovan har svarsfrekvensen varierat mellan 16 och 64 procent. I analyser av bortfallet har inte heller några anmärkningsvärda skevheter i förhållande till totalpopulationen kunnat noteras (Hedenus 2009 kommande).

Undersökningspopulationen i denna studie är en tämligen artificiell skapelse som genererats genom en slumpprocess, nämligen lotteriet. Man skulle därigenom kunna vara frestad att betrakta vinnarpopulationen som ett slumpmässigt urval av något, till exempel av Sveriges befolkning, speciellt då dessa lotteriformer är mycket utbredda bland befolkningen. Det som gör att vi måste vara försiktiga med att betrakta det som ett urval av befolkningen är att det finns ett moment av självselektion i möjligheten att komma med i urvalsramen: man måste helt enkelt vara en Triss- eller Kombilottköpare eller fått lotten som gåva. Dessutom uppfyller inte urvalet villkoren för ett obundet slumpmässigt urval eftersom alla undersökningsenheter inte har samma sannolikhet att komma med. Storspelare som köper flera lotter bör ha en liten förhöjd chans att vinna.

För de analyser som görs i denna studie har två selektioner i undersökningspopulationen gjorts. Såsom framgår av undersökningsfrågan är det hur männi-

skor väljer mellan förvärvsarbete eller fritid som undersöks. För det första ingår därför endast sådana som hade förvärvsarbete vid vinststillfället i analysen. Dessa har hamnat i en faktisk valsituation att bestämma graden av förvärvsdeltagande vilket gör dem intressanta för analysen här. För det andra ingår inte sådana som vid undersökningstillfället var ålderspensionärer. Dessa selektioner innebär att analyserna riktas till 287 respondenter av det inkomna stickprovet. Efter in-terna bortfall ingår slutligen 227 respondenter i analyserna.

I det följande kommer i huvudsak multipel logistisk regression att användas som analysstrategi eftersom den beroende variabeln har dikotomiserats och de relativa effekterna av flera olika faktorer ska undersökas. Den beroende variabeln är konstruerad av en fråga om vad man ägnat sig mer eller mindre åt efter vinststillfället: "Har du efter vinststillfället ägnat mer, mindre eller samma tid åt följande aktiviteter?". Därefter följde ett batteri av möjliga aktiviteter som man skulle ta ställning till varav ett var "Förvärvsarbete". Svartalternativen var "Mer tid", "Samma tid", "Mindre tid" och "Vet ej/ej aktuellt". I den beroende variabeln har mer och samma tid slagits samman till värde 1 medan mindre tid har fått värde 2. Skälet till sammanslagningen är att mycket få har angett att de lagt mer tid på förvärvsarbete. Vet ej/ej aktuellt betraktas här som internt bortfall. Av respondenterna har 21 procent angett att de ägnat mindre tid åt förvärvsarbete efter vinsten (se *tabell 1*).

Teoretiskt förväntar vi oss effekter på vinnarnas val mellan arbete och fritid av ett antal olika faktorer. En faktor är vinstsummans storlek. I analysen används en kontinuerlig variabel, där den maximala vinstsumman i materialet är 7,5 miljoner kronor. Den lägsta summan är 123 000 kronor. Skälet till att denna summa understiger urvalskriteriet 500 000 kronor som lägsta vinst är att vinsten kan ha fått delas om man spelat tillsammans med andra. Medelvinsten är drygt 2 miljoner kronor (se *tabell 1*).

Utöver den ekonomiska aspekten finns också sociala och psykologiska faktorer som kan ha betydelse för individens val. Den första faktorn är det egenvärde som ett arbete kan ha för individen. Detta mäts här med ett påstående som brukar ingå i arbetsengagemangsskalor (*employment commitment*) (Halvorsen 1997). Frågan lyder "Att ha ett jobb är väldigt viktigt för mig". I analysen har svartalternativen dikotomiserats på så sätt att "stämmer inte alls", "stämmer ganska dåligt" och "stämmer ganska bra" ingår i den ena kategorin medan "stämmer helt" ingår i den andra. Skälet till att variabeln dikotomiserats på detta sätt är att den är snedfördelad med mycket få svarande i de icke-instämmande svartalternativen. Dessutom visade det sig att de skillnader i odds som finns mellan svartalternativen i förhållande till den beroende variabeln går mellan att det stämmer helt och de övriga, vilket också understryker att den väsentliga distinktionen går mellan dessa kategorier. Av respondenterna anser 48 procent att det stämmer helt att ett

jobb är mycket viktigt för dem.

Den andra faktorn handlar om betydelsen av sociala förväntningar från omgivningen. I enkäten fanns ett frågebatteri om familjens och vänners reaktion på vinsten. Ett av påståendena som respondenterna skulle avgöra om det stämde var följande: ”De förväntar sig att jag skall vara ledig mer”. Svartalternativen att det inte stämmer alls eller ganska dåligt har slagits samman i den ena kategorin. Svartalternativen stämmer helt eller ganska bra ingår i den andra kategorin som utgör 30 procent av de svarande.

Den tredje faktorn är den sociala bekräftelse som man kan få i ett arbete. I enkäten ställdes en del frågor om hur man skulle beskriva sitt arbete och sina arbetsförhållanden vid vinsttillfället. Ett av alternativen man skulle bedöma med samma skala som ovan var ”Uppmuntrande stämning på arbetsplatsen”. Även här har svartalternativen dikotomiserats i variabeln så att stämmer dåligt eller inte alls bildar den ena kategorin och stämmer helt eller ganska bra i den andra. Här anger 77 procent att beskrivningen stämmer.

Utöver dessa centrala oberoende variabler kontrolleras också för några andra som visat sig ha betydelse för specifika strategier för att reducera sitt deltagande i betalt arbete (Furåker & Hedenus 2007, Hedenus 2009 kommande). Det är kön, ålder, om man har barn boende hemma, om man lever tillsammans med någon, samt utbildningsnivå (se *tabell 1*).

Resultat

De följande analyserna syftar till att utreda vilka faktorer som är av betydelse för storvinnares beslut om mängden tid man har lagt i förvärvsarbete efter vinsttillfället. I *tabell 1* visas de bivariata sambanden mellan variablerna i analysen där framför allt den andra kolumnen (Ta) är av intresse. I den visas sambanden mellan den beroende variabeln och de oberoende variabler som ingår i analysen. Det går här att konstatera att de flesta av de centrala oberoende variablerna har ett signifikant samband med den beroende variabeln i förväntad riktning.

I *tabell 2* visas resultaten av den multipla regressionen. Här används logistisk regression och det som presenteras är logaritmerade oddskvoter för att minska sin tid i förvärvsarbete. De flesta variablerna analyseras som dummyvariabler vilket innebär att det är skillnaden mot referenskategorin som anges. Vinstsumma och ålder analyseras dock som kontinuerliga variabler. Det är då den logaritmerade oddskvoten som anges när man rör sig ett steg efter skalan.

De variabler som framför allt är centrala i de teoretiska resonemangen ovan är de fyra första i *tabell 2*. Den första av dem är vinstsummans storlek vilken förväntas ha ett positivt samband med benägenheten att minska sin tid i förvärvsarbete. Resultaten pekar också entydigt i den riktningen. Oddset för att man valt minska sin arbetstid ökar med ungefär 4 procent för varje steg på vinstskalan.

Tabell 1. Korrelationer, medelvärde, och standardavvikelse för beroende och oberoende variabler (n=227)

	Ta	Vi	Va	Sk	Fl	Kö	Äl	Ugr	Ugy	Uhö	Ls	Ba	m	s
Tid arbete	1												0,21	0,41
Vinst kr 100 000-tal	,310*	1											20,15	16,64
Viktigt m. jobb	-,221*	-,104	1										0,48	0,50
Uppmunt. stämning	-,097	,014	,014	1									0,77	0,42
Förväntan om ledigh	,297*	,241*	-,115+	,065	1								0,30	0,46
Kön	-,010	-,103	,127+	-,085	-,082	1							0,49	0,51
Ålder	,111+	-,124+	-,106	,046	,099	-,038	1						49,94	9,97
Utb: grundsk	,081	-,003	,078	,142*	,131*	-,047	,318*	1					0,26	0,44
Utb: gym	-,035	,047	-,068	-,084	-,078	-,165*	-,175*	-,566*	1				0,47	0,50
Utb: högsk	-,041	-,050	-,001	-,047	-,043	,233*	-,120+	-,359*	-,566*	1			0,26	0,44
Levnadssituation	-,046	,049	-,094	,019	,101	,033	-,028	,120+	-,037	-,078	1		0,20	0,40
Barn	-,217*	-,009	,056	-,074	-,032	-,093	-,198*	-,136*	,082	,044	-,199*	1	0,48	0,50

Signifikansnivåer: +: p<0,10; *: p<0,05

Tabell 2. Logaritmerade oddskvoter (b) och standardfel (s.f.) för mindre tid i förvärvsarbete efter vinsten. Logistisk regression. (n = 227)

Variabel	Kategori	b	s.f.
Vinstsumma	100 000-tal kr	0,040***	0,011
Viktigt med jobb	Stämmer mindre bra (ref)		
	Stämmer helt	-1,251**	0,438
Förväntningar om ledighet	Låga (ref)		
	Höga	1,377**	0,416
Uppmuntrande stämning	Ej uppmuntrande (ref)		
	Uppmuntrande	-1,010*	0,465
Kön	Man (ref)		
	Kvinna	0,320	0,417
Ålder	År	0,013	0,022
Utbildning	Grundskola (ref)		
	Gymnasium	-0,149	0,491
	Högskola	-1,108*	0,554
Levnadssituation	Gift/Sambo (ref)		
	Särbo/ensamstå	-1,175*	0,521
Barn	Nej (ref)		
	Ja	-1,500**	0,455
Intercept		-1,168	1,499
Initial -2 log likelihood		234,208	
Reduktion -2 log likelihood		66,172***	
Nagelkerke R ²		0,39	

Signifikansnivåer: *: p<0,05; **: p<0,01; ***: p<0,001

Vad betyder då de psykologiska och sociala faktorerna? Den första av dessa är om man anser det viktigt med ett jobb. Denna faktor förväntas ha en negativ betydelse för kalkylen att minska tiden i förvärvsarbete vilket också resultatet i *tabell 2* visar. Oddset för att ha minskat sin tid i förvärvsarbete för en person som helt instämmer i påståendet om vikten av ett jobb är något mindre än 1/3 av oddset för en person som inte anser att påståendet stämmer så väl med hennes uppfattning. Resultatet visar att ett arbete med egenvärde för individen har en tydligt kvarhållande effekt på förvärvsarbetsdeltagandet efter en lotterivinst.

Den andra faktorn som har diskuterats är betydelsen av förväntningar om mer ledighet efter vinsten som uttrycks av den sociala omgivningen – i detta fall av familj och vänner. Resultaten pekar på att denna faktor innebär att oddset är nära 4 gånger så stort för att man minskat sin tid i förvärvsarbete än om man inte upplever sådana förväntningar från sin omgivning. Kalkylen kring arbete och fritid påverkas således också av dessa typer av förväntningar.

Ett socialt bekräftande arbete är en tredje faktor med en förväntad effekt på deltagandet i förvärsarbete. I denna studie är det operationaliserat som en uppmuntrande stämning på arbetsplatsen. Även denna faktor har en betydelse för om individen har minskat sin arbetstid efter vinsten. Om individen vid vinsttillfället upplevde en uppmuntrande stämning är oddset för att hon minskat sin arbetstid nästan 1/3 av oddset för de som inte upplevde arbetsklimatet som uppmuntrande. Denna faktor har också en kvarhållande effekt.

Utöver dessa faktorer finns en del samband mellan kontrollvariablerna och tid i förvärsarbete som är av betydelse. Utbildning har betydelse där kategorin med högskoleutbildning har ett lägre odds att minska sin tid i förvärsarbete än vinnare med grundskoleutbildning. Även särbo och ensamstående har ett lägre odds än gifta och sambo. Detsamma gäller för om man har barn jämfört med om man inte har barn. De två sistnämnda resultaten tyder på att den sociala situation som man utför kalkylen i också har en betydelse för ställningstagandet om tid i förvärsarbete. Två variabler som inte har någon signifikant effekt är kön och ålder.

Logistisk regression är en statistisk teknik att föredra vid analyser av dikotoma beroende variabler. Nackdelarna med den är dock att koefficienterna inte är så intuitivt förståeliga som vid vanlig linjär regression. Ett sätt för att få en tydligare förståelse för variablernas relativa betydelse är att studera den predicerade sannolikheten för att en händelse ska äga rum om man varierar en central variabls värde givet ett visst värde på de övriga variablerna i modellen (Long 1997). I *tabell 3* anges den predicerade sannolikheten för att minska sin tid i förvärsarbete vid de centrala variablernas minimumvärde och maximumvärde, samt differensen mellan dessa. Variablerna som inte varierar vid respektive beräkning hålls konstanta vid deras typtal eller medelvärde.

Tabell 3. Predicerad sannolikhet för minskad tid i förvärsarbete i en modell baserad på medelvärde och typtal för modellens ingående variabler.

	Pr(minskad tid) vid min-värde	Pr(minskad tid) vid max-värde	Differens
Vinstsumma (100 000-tal kr)	0,16	0,79	0,63
Viktigt med jobb	0,29	0,11	-0,18
Förväntningar om ledighet	0,29	0,62	0,33
Uppmuntrande stämning	0,53	0,29	-0,24

Denna redovisning bekräftar att vinstsumman är av stor betydelse för individens beslut att minska sin tid i förvärsarbete. Vid en vinst på 123 000 kr (min-värde) är den predicerade sannolikheten för att man minskat sin tid i förvärsarbete 16 procent då de andra variablerna hålls konstanta vid sitt typtal eller medelvärde. Om man istället vunnit den maximala vinsten på 7,5 miljoner kronor är sannolikheten för minskad tid 79 procent, det vill säga sannolikheten har ökat med 63

procentenheter. I bedömningen av dessa tal är det dock viktigt att hålla i minnet att analysen görs av vinstsummans extremvärden.

Vad gäller de psykologiska och sociala variablerna visar analysen i *tabell 3* att även de är i hög grad betydelsefulla för utfallet. Om man tycker det är viktigt med ett jobb minskar sannolikheten för att man minskar sin tid i förvärvsarbete med 18 procent jämfört med om man tycker det är mindre viktigt. Om man upplever sociala förväntningar om ledighet ökar sannolikheten med 33 procent jämfört med om man inte gör det. Och en uppmuntrande stämning på arbetsplatsen minskar sannolikheten med 24 procent jämfört med om den inte är det.

Avslutning

I denna studie undersöks betydelsen av ekonomiska, sociala och psykologiska faktorer för individers tid i förvärvsarbete efter en storvinst på lotteri. Andelen som har angett att de minskat sin tid i förvärvsarbete efter vinsten är 21 procent. Här ingår varken personer som vid vinststillfället inte förvärvsarbetade eller vid undersökningstillfället blivit ålderspensionärer.

Ur en teoretisk synvinkel finns ett antal olika förklaringar till individens beslut att förändra sin tid i förvärvsarbete efter en lotterivinst. Den första förklaringen kommer från ekonomisk teori som säger att fritid (icke-förvärvsarbete) är en normal vara vars efterfrågan kommer att öka vid stigande arbetsfri inkomst. I hypotes 1 förväntades därför en spelvinst öka sannolikheten för att individen minskar sin tid i förvärvsarbete. Resultatet från analysen ger ett tydligt stöd för denna hypotes. Man kan alltså förvänta sig att konsumtionen av fritid ökar med stigande arbetsfri inkomst. En ytterligare fråga är hur stark denna effekt är. I redovisningen ovan visades att sannolikheten ökar med 63 procent om vi jämför skillnaden mellan lägsta och högsta lotterivinst. Dessa värden utgör dock extremvärden bland vinnarna där högsta vinsten utgjorde 7,5 miljoner kronor. Om vi istället predicerar utfallet av en mer modest ökning av den arbetsfria inkomsten, till exempel från lägsta vinsten (123 000 kr) upp till 1 miljon kronor har sannolikheten att man minskat sin tid i förvärvsarbete ökat med 6 procent. Detta exempel visar att det krävs tämligen kraftfulla ökning av den arbetsfria inkomsten för att det ska ge stora effekter på minskad tid i förvärvsarbete och ökad konsumtion av fritid. Liknande slutsatser drar också Imbens med flera (1999) i deras studie av lotterivinnare.

Hur ska vi då värdera de sociala och psykologiska faktorernas betydelse för individens beslut? Såsom framgår av *tabell 2* har de tydliga effekter på individens val mellan fritid och förvärvsarbete. Om man ser ett egenvärde i arbete och om arbetsklimatet är uppmuntrande och bekräftande så håller det kvar individen i förvärvsarbete, vilket ger stöd åt hypotes 2 och 4. Sociala förväntningar om fritid från familj och vänner leder däremot till större sannolikhet att minska tiden i

förvärvsarbete vilket är i enlighet med hypotes 3. För att förstå betydelsen av dessa variablers effekter i jämförelse med spelvinstens storlek är det viktigt att betona att de sannolikheter som redovisas i *tabell 3* inte kan betraktas som effekter av extremvärden. Alla variablerna är dikotomier med 48, 77 respektive 30 procent av de svarande i kategorin med högst värde. Generaliseras dessa fördelningar till befolkningen i stort är det betydande andelar som varierar vad gäller att se ett egenvärde i arbetet, och i upplevelser av arbetsklimatet och sociala förväntningar.

Om vi avslutningsvis återvänder till utgångspunkten för denna artikel, nämligen betydelsen av ekonomiska incitament för individers deltagande i förvärvsarbete, kan vi dra slutsatsen att den arbetsfria inkomstens storlek är en viktig faktor. Men det är absolut inte den enda faktorn som avgör individens beslut. De sociala och psykologiska faktorer som studerats här har betydande effekter på individens beslut vid sidan av den arbetsfria inkomsten. Ur ett policyperspektiv antyder resultaten att en ensidig fokusering på ersättningsnivåer i olika socialförsäkringssystem för att öka befolkningens arbetskraftsdeltagande innebär ganska små effekter jämfört med om sociala normer och kulturella föreställningar och förväntningar ändras i riktning mot att betrakta arbete som en viktig aspekt av ett moraliskt riktigt och gott liv. I en artikel av Lindbeck (2003) påpekas att förutom utformningen och ersättningsnivåer i socialförsäkringssystemen kan också normer och värderingar i befolkningen kring arbete och hur systemen ska utnyttjas ha en betydelse för överutnyttjande och fusk (så kallade *moral hazard*-problem). Denna betoning av de socialpsykologiska perspektiven får ett stöd av denna studie. Det som dock talar mot att fokusera på normer och värderingar kring arbete istället för ekonomiska incitament är att kulturella föreställningar inte låter sig ändras så lätt. En ytterligare faktor som här visas ha en tydligt kvarhållande effekt på deltagandet i förvärvsarbete är det sociala klimatet på arbetsplatsen. Att ingå i det sociala sammanhang som ett arbete ofta utgör är viktigt för individen, vilket pekar på goda psykosociala arbetsmiljöer som en annan väg att motivera människor till förvärvsarbete vid sidan av de ekonomiska incitamenten.

Referenser

- Arvey R D, Harpaz I, Liao H (2004): "Work centrality and post-award work behavior of lottery winners". *Journal of Psychology*, vol 138, nr 5, s 404-20.
- Bauman Z (1998): *Work, consumerism and the new poor*. Buckingham/Philadelphia: Open University Press.
- Binde P (2007): "The Good, the Bad and the Unhappy: The cultural meanings of newspaper reporting on jackpot winners". *International Gambling Studies*, vol 7, nr 2, s 213-32.
- Björklund A, Edin P-A, Holmlund B, Wadensjö E (2000): *Arbetsmarknaden*. Stock-

- holm: SNS förlag.
- du Gay P (1996): *Consumption and identity at work*. London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage Publications.
- Eckblad G F, von der Lippe A (1994): "Norwegian lottery winners: Cautious realists". *Journal of Gambling Studies*, vol 10, nr 4, s 305-22.
- Falk P, Mäenpää P (1999): *Hitting the jackpot: Lives of lottery millionaires*. Oxford: Berg.
- Furåker B, Hedenus A (2007): "Large lottery winnings and work". Uppsats vid konferensen Work, Employment and Society, Glasgow, 2007.
- Gallie D, White M (1993): *Employee commitment & the skills revolution*. London: PSI Publishing.
- Giddens A (1994): *Modernity and self-identity*. Cambridge: Polity Press.
- Gill F (1999): "The meaning of work: Lessons from sociology, psychology, and political theory". *Journal of Socio-Economics*, vol 28, s 725-43.
- Halvorsen K (1997): "The work ethic under challenge?" I Holmer J, Karlsson J C (red): *Work – quo vadis? Re-thinking the question of work* (s 119-49). Aldershot: Ashgate.
- Hedenus A (2009, kommande): "Time for work or time for family? Work-life balance after winning the lottery." *World Leisure Journal*, vol 51, nr 1.
- Imbens G W, Rubin D B, Sacerdote B (1999): *Estimating the effect of unearned income on labor supply, earnings, savings, and consumption: Evidence from a survey of lottery players*. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.
- Jahoda M (1982): *Employment and unemployment. A social-psychological analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaplan H R (1978): *Lottery winners. How they won and how winning changed their lives*. New York: Harper & Row.
- Kaplan H R (1985): "Lottery winners and work commitment: A behavioral test of the American work ethic." *Journal of the Institute for Socioeconomic Studies*, 10, s 82-94.
- Kaplan H R (1987): "Lottery winners: The myth and reality". *Journal of Gambling Behavior*, vol 3, nr 3, s 168-78.
- Karasek R, Theorell T (1990): *Healthy work. Stress, productivity and the reconstruction of working life*. New York: Basic Books.
- Long J S (1997): *Regression models for categorical and limited dependent variables*. London: SAGE Publications.
- Morse N C, Weiss R S (1955): "The function and meaning of work and the job". *American Sociological Review*, vol 20, nr 2, s 191-198.
- MOW International Research Team (1987): *The meaning of working*. London: Academic Press.
- Smith S, Razzell P (1975): *The pools winners*. London: Caliban.